

Geliş Tarihi: 23 Mayıs 2024
Kabul Tarihi: 11 Aralık 2024

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal of Modern Turkish History Studies
XXIV/49 (2024 Güz/Autumn), ss. 425-456

DOI: 10.18244/ctad.1488801

Araştırma Makalesi / Research Article

KIRIM SAVAŞI (1853-1856) VE TÜRK BOĞAZLARI KAİDE-İ KADİM GEÇİŞ REJİMİNİN DEVLETLER HUKUKU NORMU OLARAK YERLEŞMESİ*

İsmail KÖSE**

Öz

Türk Boğazları tarih boyunca idaresinde buldukları uygarlıklara güçlü oldukları süre içinde çok sayıda vazgeçilemez savunma kolaylığı, bu özelliğe bağlı çok sayıda askeri ve idari avantajlar sağlamışlardır. Buna karşın Boğazlara sahip olan devletler güç kaybettiklerinde ya da düşmanlarından daha güçsüz hale geldiklerinde Boğazlar düşman saldırı ve tehdidini kolaylaştıran bir yardımcı araca dönüşebilmişlerdir. On dokuzuncu yüzyıl güç mücadelesinin yaşandığı başlıca yerlerden birisi Doğu Akdeniz ve buna bağlı olarak Türk Boğazları'dır. Yüzyılın ikinci yarısının başında yaşanan Kırım Savaşı 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin (LBS/Londra Boğazlar Sözleşmesi) tetiklediği olaylar zincirinin doğal bir sonucu olmakla birlikte Boğazlar geçiş rejimiyle Karadeniz'in statüsünün belirlenmesinde yaşanan anlaşmazlıkların da etkisiyle ortaya çıkmıştır. Türk Boğazları'nda Kaide-i Kadim geçiş rejimini çok taraflı bir uluslararası metinle garanti altına alan ilk belge Londra Sözleşmesi uzun süredir Boğazlara sahip olmak, bu mümkün değilse savaş gemilerini serbestçe geçirmek isteyen Çarlık Rusyası için önemli bir geri adımdır. Buna karşın Osmanlı Devleti ve Boğazlar üzerindeki emellerden vazgeçilmemiş, LBS sonrasında Çar I. Nikola, Boğazlara sahiplik başta olmak üzere Osmanlı mirasının paylaşılması için uzlaşma arayışlarına hız vermiştir. Bu çalışmada Türk Boğazları geçiş rejiminin Kırım Savaşı sonrasında yeniden şekillenen güç dengesinde bir uluslararası hukuk normu olarak kabul görmesi irdelenerek, Çarlık Rusyası'nın söz konusu dönemdeki Boğazlar politikası analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Savaşı, Kaide-i Kadim, Londra Boğazlar Sözleşmesi, Uluslararası Hukuk Normu, Geçiş Rejimi.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
(e-posta: ismailkosetr@hotmail.com), (Orcid: 0000-0002-8489-5088).

CRIMEAN WAR (1853-1856) AND TURKISH STRAITS PASSAGE REGIME'S TRANSFORMATION AS AN INTERNATIONAL LAW NORM

Abstract

Civilizations which ruled Turkish Straits throughout historical span had numerous favors as well as they are strong and based on that feature the Straits also offered many strategical and militaristic benefits to the controlling powers. Nevertheless, when the powers controlling Turkish Straits got weak or became weaker than their enemies the Straits became auxiliary leverages easing enemy threats. Main center of the nineteenth century power struggle were Eastern Mediterranean and inevitably Turkish Straits. Crimean War, broke out at the beginning of the second half of the century, was a natural consequence of the respective developments triggered by the 1841 dated London Straits Convention (LS Convention) another reason of the war were the grave disagreements regarding the passage regime of the Turkish Straits and status of the Black Sea. LS Convention which guaranteed Ancient Rule in the Turkish Straits with a multiparty consensus was a serious setback for Tsarist Russia who due a long-lasting foreign policy aimed to annex Turkish Straits if that was not possible establish a passage free regime for Russian Naval ships. All in all, Tsarist Russia never put aside its plans on Straits and Ottoman Empire, soon after London Convention Tsar Nicholas I, accelerated diplomatic initiatives for invading Turkish Straits and peaceful distribution of Ottoman legacy. In this paper, light will be shed on process after Crimean War in a redesigned balance of power status ratification of Turkish Straits passage regime as an international law norm and Tsarist Russia's Straits policy during that period will be analyzed.

Keywords: *Crimean War, Ancient Rule, London Straits Convention, International Law Norm, Passage Regime.*

Giriş

Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden (LBS) hoşnutsuzluğunu Osmanlı Devleti'ni "hasta adam" şeklinde adlandırarak belli eden Çar I. Nikola, 1844 yılı Haziran ayında İngiltere'ye ziyaretinde dokuz yıl önce Avusturya ve Rusya arasında Münchengratz Sözleşmesi (18 Eylül 1833) sayesinde kurulan ittifaka İngiltere'nin de katılması teklifinde bulunmuştur. Münchengratz Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya arasında paylaşılması kararlaştırılmış, iki ülke arasındaki gizli uzlaşısı Fransa ve İngiltere'nin Rusya'ya karşı daha temkinli bir politika takip etmelerine neden olmuştu.¹ İngiltere'nin katılması halinde paylaşım üçlü olarak yapılacak Avusturya ile Rusya'nın planlarını engelleyebilecek herhangi bir güç kalmayacaktı.² Bütün bunlara ek olarak I. Nikola, Fransa'nın Avrupa'da yaydığı devrimci fikirlerin 1815 yılındaki Viyana uzlaşısına rağmen Avrupa barışını tehdit ettiğini düşünüyordu. İngiltere ile kurulacak birliktelik vasıtasıyla Fransa kontrol altında tutulabilecek Osmanlı Devleti ise barışçıl bir şekilde paylaşılabilir.

I. Nikola'nın Londra'da yaptığı teklif altı ay sonra, 3 Aralık 1844 tarihinde Nesseldrode Memorandum'u adıyla yazılı olarak İngiliz Hükümeti'ne sunulmuş, Londra'da yapılan görüşmelerin özeti olan memorandum Osmanlı Devleti üzerindeki Rus planlarını belirleyecek şekilde kaleme alınmıştır.³ (Ek-I) Memorandumda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün mümkün olduğu kadar sağlanmasının kabul edilmesine karşın Osmanlı Devleti'nin parçalanması durumunda paylaşımın büyük güçlerin uzlaşısıyla yapılması önerilmekte, dönemin en büyük deniz gücü İngiltere ile diğer devletler arasında sorunların barışçıl bir yöntemle çözülmesi önerilmekteydi.⁴ Memorandumun satır aralarında diplomatik bir dille İngiltere'nin Boğazların Rusya tarafından işgaline ses çıkarmaması istenerek İngiliz çıkarlarını maksimize edebilecek tavizler verilmesine rağmen öneri ve talepler Londra'da kabul görmemiştir.

Nikola'nın girişimlerinden dört yıl sonra, 1848 senesinde patlak veren Macar mülteciler sorununda Lajos Kossuth liderliğindeki Macar milliyetçilerin bir kısmı Rus-Avusturya ortak orduları karşısında mağlup olarak Lehli vatanseverlerle birlikte Osmanlı Devleti'ne sığınmışlar, güç dengesini değiştirmek isteyen Rusya ve Avusturya mültecileri ısrarla geri istemiştir. Osmanlı Devleti savaşı göze alarak Macar mültecileri geri vermemiş Avrupa'da oluşan Osmanlı lehtarı kamuoyu, Fransa ve İngiltere'nin de anlaşmazlığa

- 1 M. V. Seton Williams, *Britain and The Arab States*, (London: Luzac & Company Ltd, 1948), 2; Arthur Hassall, *The History of British Foreign Policy*, (Edinburg: William Blackwood and Sons, 1912), 260-267; James T. Shotwell, *A Short History of the Question of Constantinople and Straits*, (New York: American Association for International Conciliation, 1922), 512.
- 2 Stanley Lane Pole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, çev. Can Yücel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999).
- 3 Türk Boğazları tarihi gelişimi için bkz. İsmail Köse, *Tarihi Akışın Değiştirdiği Suyolu Türk Boğazları*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2022).
- 4 *Russian (Nesseldrode) Memorandum to British Government Recommending Joint Policy Toward the Ottoman Empire*, 3 December 1844.

dahil olarak İngiliz Donanması'nın Çanakkale önüne gönderilmesiyle iki saldırgan devlet geri adım atmak zorunda kalmıştır.⁵ Gerek Boğazları işgal gerekse Balkanlar'da yayılma planlarına uygun ortamdan gelişmediğinden Çarlık son mülteciler krizinde bir kez daha geri adım atmak zorunda kalmış, yayılmacı Rus politikaları İngiltere ile Fransa'yı Osmanlı Devleti'ne daha fazla yaklaştırarak üç devleti bir süreliğine müttefik yapmıştır.

Türk Boğazlarının işgaline öncelik verilip, bu amaçla yapılacak saldırıda Rusya'nın Akdeniz'e inmesine karşı Batılı devletlerin bir koalisyon oluşturarak bu emellere set çekeceğinden emin olduğundan Boğazları ele geçirecek son darbe vurulmadan önce Batılı büyük güçlerin Rus politikalarına razı edilmesine öncelik verilmiştir.⁶ İlk girişimin başarısız olmasının kısa süre sonra 1850 yılı başında I. Nikola, İngiltere'ye bu kez açıktan Osmanlı Devleti'ni paylaşmayı teklif etmiştir. Çar, yedi yıl önce de Osmanlı Devleti'nin paylaşımını Avusturya büyükelçisine açarak nabız yoklamış bir yıl sonra gerçekleştirdiği Londra ziyaretinde düşüncelerini açıktan söyleyerek, Osmanlı idaresindeki Hıristiyan tebaanın birlikte korunmasını teklif etmiştir. İngiltere'nin halen Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü desteklemesi nedeniyle Londra önerilere sıcak bakmamıştır.⁷ Ardışık paylaşım tekliflerinin asıl amacı bilindiğinden, Çarlığın olası saldırısına karşı tedbir almaya çalışan İngiliz istihbaratı 1851 senesinde İstanbul Boğazı Karadeniz girişinde: Rumeli Kavağı'nda 6; Anadolu Kavağı'nda 12 olmak üzere toplam 31 adet batarya ve top; 8 adeti Namazgâh tabyasında olmak üzere Çanakkale girişinde 16 adet top ve batarya bulunduğu bilgisini Londra'ya raporlamıştır.⁸

Son teklifin İngiltere tarafından kesin bir dille reddedilmemesi Petersburg'da karşı tarafın daha fazla taviz istediği şeklinde yorumlanmış bu doğrultuda yeni öneriler getirilmiştir. Yeni teklife göre Türk Boğazları ve İstanbul Rusya'da kalacak, diğer anlaşmazlık alanlarındaki İngiliz çıkarları maksimize edilebilecekti (Ek-II). Beklentilerin aksine öneri Londra tarafından bu sefer kesin bir dille reddedilmiştir. Zira teklif edilen paylaşımında Boğazlar ile İstanbul'un Rusya'nın hissesine düşmesi ve Boğazlara hâkim bir Rusya'nın Doğu Akdeniz'e inerek İngiliz çıkarlarını doğrudan tehdit edebilen, kontrolü zor bir güce dönüşmesi yüksek olasılıktı. Bu nedenle özellikle LBS sonrasında Türk Boğazları'ndan geçiş yapan Rus savaş gemileri dikkatle takip edilmekteydi.⁹ Petersburg ve Londra'da söz konusu gelişmeler yaşanırken

5 Alev Duran, İsmail Köse, "Lajos Kossuth ve Macar Mülteciler", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 6 (Bahar 2017): 291-314.

6 Charles and Barbara Jelavich, *Russia in the East 1876-1880*, (Netherlands: Leiden E. J. Brill, 1959), 3-4.

7 *Great Britain Parliamentary Papers*, 1854. Vol. 71/6.

8 FO, 404/09, Correspondence respecting Christian Privileges [in Turkey] 1851-1856, Momerandum of Repairs and Improvements to Batteries at the entrance of the Black Sea and the Bosphorus and Dardanelles, July 15, 1851.

9 BOA, İ.HR.00077.03785.001 (H) 14 Şaban 1267 [14/06/1851]; BOA, İ.HR.00088.04329.001 (H) 04 Şevval 1268 [22/07/1852].

Osmanlı Devleti ıslahatlara ağırlık vererek askeri yeniliklerin yanında halkın yaşamını kolaylaştıracak sosyal iyileştirmeler ve yapısal reformlar kanalıyla işleme gücü artan sistemi yenilemeye çalışmaktaydı. Bu tür politikalar için savaşızsız yıllara ihtiyaç vardı fakat Çarlık bir an önce Balkanlara inmek ve Boğazlara sahip olmak istediğinden savaştan kaçınmak güçtü.

Doğu Akdeniz’de, Balkanlar’da, İran’da artan İngiliz ve Fransız askeri ve iktisadi etkinliğine karşı Rusya doğrudan ve daha açık şekilde bölgede hakimiyet genişlet istemişti. Kırım Savaşı büyük oranda, LBS ile garanti edilen Osmanlı dönemi mutlak kontrolünden, diğer bir ifadeyle “Kaide-i Kadim”den kurtulmak isteyen Çarlığın Türk Boğazları geçiş rejimini kendi çıkarlarına göre yeniden düzenleme isteğinin sonucunda çıkmıştır. Bu çalışmada, savaş ve çatışmaların arttığı bir dönemde Çarlığın Kırım Savaşı’na sebebiyet veren yayılmacı politikaları ve Türk Boğazları geçiş rejimini I. Dünya Savaşı başlangıcına kadar düzenleyecek olan Kaide-i Kadim kuralının Kırım Savaşı sonrası yapılageliş, doktrin, uluslararası antlaşma ve sözleşme gibi genel kabul görmüş kurallar bütününden oluşan hukuk normu statüsü kazanma süreci incelenecektir.

1. Kırım Savaşı Arifesinde Osmanlı Devleti ve Avrupa Güç Dengesi

Osmanlı Devleti’ni paylaşıp, Boğazları işgal etmek için Avrupa başkentlerinde girişimlerde bulunan Rus Çarı I. Nikola, “*Osmanlı Devleti’nin dağılmak üzere olan aşırı basınç yüklenmiş bir yapı, kilden yapılmış çömlek olduğunu*” düşünüyordu. Petersburg’un beklentisine göre zayıf ya da kuvvetli olması fark etmeksizin ilk darbeye bu çömleğin dağılması kaçınılmazdı. Osmanlı Devleti ve Boğazlar ile ilgili tekliflerinin bütün halinde İngiltere tarafından reddine rağmen I. Nikola, Osmanlı Devleti’ne son darbeyi vurup, Boğazlarda bir oldubitti yaratarak İstanbul’u işgal etmeye kararlıydı. Rus orduları 20 yıl gibi kısa süre önce Edirne’ye kadar gelmiş, başkent İstanbul ve Boğazların güvenlik derinliği sayılabilecek bir mesafede karargâh kurmuşlardı.

Boğazlar ile İstanbul’a sahip olmanın romantizmine kapılmış olan I. Nikola, 1844 senesindeki Londra ziyareti esnasında görüşmelerde bulunduğu Lord Aberdeen’in İngiltere Başbakanı olmasından faydalanmak amacıyla 9 Ocak 1853 tarihinde paylaşma talebini bir kez daha İngiltere’nin Petersburg Elçisi Sir George H. Seymour’a yüz yüze görüşmeyle iletmıştır. Görüşmede, daha sonra sıkça dillendirilecek olan “Hasta Adam” metaforu Çar tarafından Viyana Konferansı sonrasında siyasi amaçla ilk defa kullanılmıştır. İlk görüşmeden 12 gün sonra Büyükelçi ile yapılan özel buluşmada özetle; “*hasta adam Osmanlı’nın sonu yakın, İstanbul uluslararası hale getirilmeli, Boğazlar ve Balkanlar Rus egemenliğine, Mısır ile Girit ise İngiliz egemenliğine girmelidir*” denilerek yeni bir paylaşım teklif edilmiş fakat İngiliz Hükümeti Rus tekliflerini bir kez daha reddetmiştir.¹⁰

10 Great Britain Parliamentary Papers, 1854. Vol. 71/5.

Ret üzerine Çar, 21 Şubat'ta İngiliz Elçisiyle yaptığı görüşmede: “[İngiltere] Türkiye'nin ayakta kalacağını düşünüyorsa yanılıyor, ayı ölüyor (the bear is dying), sizin vereceğiniz maske de uzun süre yaşamasını sağlamayacak bu nedenle ayı ölünce sürprizle karşılaşmamak için anlaşmalıyız” demiş, yazılı bir anlaşma ya da protokolden ziyade ortak bir uzlaşmaya da razı olacağını özellikle belirtmiştir.¹¹ Bu tarihlerdeki kesin tutuma karşın Çarlık Rusya'sının Türk Boğazları'na sahip olması 61 yıl sonra, I. Dünya Savaşı başında İngiltere tarafından Çar II. Nikola ile varılan uzlaşma sonucu kabul edilecektir.¹²

Son teklifin de kesin olarak reddedilmesi üzerine Kutsal Makamlar sorunu delaletiyle savaş çıkartabilmek amacıyla Eflak ve Boğdan'ın işgali için harekete geçilmiştir. Görüldüğü üzere İngiliz büyükelçisinin Osmanlı Devleti'ne karşı askeri güç kullanılmaması konusunda net uyarısına rağmen Boğazlar ve İstanbul üzerindeki isteklerini diplomasi ile elde edemeyen I. Nikola realist politikalarla isteklerini gerçekleştirmeye karar vermiştir. Çarlık Rusya'sının offensive realist, güç merkezli, agresif, savaş arzulayan politikalarına karşı kronikleşmiş idari ve askeri sorunlarını çözerek en azından askeri reformları uygulamaya koyabilmek için zamana ihtiyacı olan Osmanlı Devleti, Petersburg tarafından gündeme getirilen Kutsal Makamlar sorununu müzakere etmeyi kabul etmiştir. Çar tarafından müzakereleri yürütmek üzere görevlendirilen Prens Mençikof 1853 yılı 28 Şubat'ında bir savaş gemisiyle İstanbul'a gelmiştir. Prens'in küstah, müstemleke valisi edasındaki tavırları Bâbiâli kadar İstanbul'daki büyük devlet elçilerinde bile rahatsızlık yaratmış Mençikof'un zorlamasıyla Hariciye Nazırı Fuad Paşa görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.¹³

Mençikof, İstanbul'a ulaştıktan hemen sonra Mart ayı başında Fransız Savaş gemisi *Osiris*'in, 18 Mart'ta İngiliz savaş gemisi *Tiger*'in Boğazlardan geçişine izin verilmeyerek Çanakkale Boğazı'ndan giriş için Sadrazam tarafından özel olarak geçiş izni belgesi verilmesi koşulu uygulamaya konulmuş, yeni uygulama kapsamında 21 Nisan'da İngiliz *Wasp* savaş gemisi dört gün gözetim altında tutulduktan sonra Çanakkale Boğazı'ndan geçebilmiştir.¹⁴

Mençikof'un egemen, bağımsız bir devlet için bu kabul edilemez nüfuz, vesayet kurma amaçlarının eşlik ettiği kabul edilemez tutum üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları bir kez daha Çanakkale önüne doğru yola

11 *Conversation Between Tsar Nicholas I and Sir George Hamilton Seymour*; The British Minister to Russia, 22 January - 21 February 1853.

12 Bkz. İsmail Köse, “I. Dünya Savaşı'nın ilk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)”, *Bilig*, 89 (Bahar, 2019): 1-27.

13 Sami Demiray, “Kırım Savaşı ve Sonrası Osmanlı-Rusya İlişkileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 71 (2021): 617-634.

14 Harold Temperley, “The Alleged Violations of the Straits Convention by Stratford de Redcliffe between June and September, 1853”, *The English Historical Review*, 49, 196 (October, 1934): 658-660.

çıkılmış tepki karşısında Kutsal Makamlar sorununda Rusya tarafından geri adım atılmıştır. İstedikini elde edemeyen Mençikof, Osmanlı Devleti tebaası Ortodokslar'ın Rusya hamiliğinde olduğunun bir senetle tanınmasını isteyerek, talebinin kabulü için beş gün süre vermiştir. Savaş tehdidiyle yüklü bu ultimatoma kabul edilebilir değildir.¹⁵ Mençikof, kendisine verilen ödev doğrultusunda gerekli bahaneyi, Kutsal Makamlar yerine Ortodoks halkın hamiliğinden sağlamış olarak 21 Mayıs'ta İstanbul'dan ayrılmıştır.

Olası savaşta Rusya'nın, Karadeniz'den Boğazlara saldırarak İstanbul'u işgale teşebbüs etmesi, daha önceki Rus talep ve teklifleri dikkate alındığında beklenebilecek bir durum olmasına karşın Rusya bir savaşa hazır olmadığından Eflak ve Boğdan'ı işgal ilk seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Rus Orduları karşısında kolay bir hedef olmadığını göstermek isteyen Osmanlı Devleti hızla savaşa hazırlanmaya başlamış, Boğazın Karadeniz girişi tahkim edilmiş, savaş gemileri Büyükdere'de harp düzenine sokulmuştur.¹⁶ Silistre, Vidin, Rusçuk, Trabzon ve Erzurum gibi sınır şehirlerine top, asker ve cephane sevk edilmiş, hazırlıklar kapsamında 60.000 kişilik bir kuvvet Boğazdan gizlice geçirilerek Balkanlar'daki gerekli yerlere dağıtılmıştır. Rus istila güçleri 22 Haziran'da Eflak ve Boğdan'ı işgale başlamışlar aynı gün İngiliz ve Fransız ortak donanması Boğazlar ve İstanbul'a yönelik muhtemel Rus saldırısına karşı koymak amacıyla Çanakkale önüne ulaşmıştır. Londra Boğazlar Sözleşmesi (1841) (LBS) hükümlerine göre donanmanın Boğazlara girebilmesi için Osmanlı Devleti'nin savaşta olması gerekiyordu. Rusya Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgale başlamış olsa da Bâbîâli henüz Rusya'ya resmen savaş ilan etmediğinden LBS'nin amil, *erga omnes* kurallarıyla ters düşmemek için ortak Donanma Boğazdan içeri girmeyerek Asya yakasındaki Beşik limanında demirlemiştir.

Budönemde İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin Boğazlara girmemesine karşın posta görevi gören yardımcı savaş gemileriyle elçilik maiyet gemileri Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul önüne gelmiştir. Her ne kadar Kaide-i Kadim'i teyit eden çok taraflı sözleşme LBS bu tür geçişlere olanak sağlasa da savaş gemilerine izin sorunu özellikle 1850 yılından itibaren çokça itiraza neden olmaktadır. Örneğin Fransız savaş gemisi *Charlemagne*'a 1852 yılı Temmuz-Ağustos ayları arasındaki tartışmalar sonrasında Boğazlardan geçip İstanbul önüne gelme izni verilmişti. Hafif gemi sınıfına girmeyen bu gemide Fransız büyükelçisinin bulunması nedeniyle Fransa tarafından LBS'nin ihlal edilmediği ileri sürülmüş; İngiliz Hükümeti söz konusu geçişin LBS'ye aykırı olduğunu bildirmişti. Benzer şekilde Çarlık Rusyası 1852 yılı başında elçilik maiyetindeki gemilerin Boğazlardan serbestçe geçebilmesini talep

15 Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. IX, (haz. Münir Aktepe), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Ed. Fakültesi Matbaası, 1984), 88.

16 Bkz. Erdoğan Keleş, "Rusların Kırım Savaşı Öncesinde İstanbul ve Boğazları İşgal Planları ve Alman Güvenlik Önlemleri", *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Sahil Güvenlik*, ed. İsmail H. Demircioğlu vd., (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 207-280.

etmiş istek reddedilmişti.¹⁷ Aynı yılın Ağustos ayında bir İngiliz korvetinin Çanakkale Boğazı'ndan geçişi engellendiğinden korvet geri dönmek zorunda kalmış, Boğazlardan savaş gemisi geçişi uygulamalarıyla ilgili tartışmalar Rusya ile yaşanan kriz nedeniyle 1853 yılında alevlenmişti. En önemli sorun, hafif savaş gemileri ile savaş gemileri arasındaki ayrımın nasıl yapılacağına bilinmemesidir. Bu konuda yerleşmiş bir kural olmadığından Bâbîâli geçiş izni vermek zorunda kaldığı gemileri hafif savaş gemisi statüsünde tekneler olarak kabul etmekteydi.¹⁸ Kendi savaş gemilerine sınırsız geçiş hakkı isteyen Rusya, Londra Sözleşmesi'nin geniş yorumu anlamına gelen bu uygulamadan rahatsızlığını her fırsatta dile getirmekteydi.

Rus tehdidinin artması üzerine İngiliz savaş gemisi *Retribution*, Eflak ve Boğadanı hedefleyen Rus işgali başlamadan bir hafta önce 15 Haziran'da İstanbul Boğazı'na girmiş, buna karşın LBS'nin ihlal edildiği iddialarından kaynaklı tartışmalar aynı yılın Eylül ayına kadar sürmüştür. Bâbîâli ve İngiltere bu dönemde LBS'yi ihlal edecek uygulamalardan kaçındığından Boğazın savunması için alınan tedbirlere destek veren *Retribution* iki ay İstanbul Boğazı'nda kaldıktan sonra 20 Ekim'de Beşika Körfezi'ne geri dönmüştür.¹⁹ İstanbul ile Beşika Körfezi'nde bekleyen İngiliz-Fransız donanmaları arasındaki bağlantı, iletişim ve diğer gerekli aktarma işlemleri hafif savaş gemisi sınıfında kabul edilen posta gemileriyle yapılmış, LBS hafif gemiler için sayı sınırlaması getirmediği için ihlal itirazında bulunulamamıştır.

Aynı yıl Ağustos ayında büyük bir savaş gemisi olan Fransız gemisi *Friedland* arıza yaptığı için İstanbul önüne çekilmek zorunda kalmış, Memleketeyn'in (Eflak ve Boğdan) Rusya tarafından işgali savaş nedeni olmakla birlikte bekle gör politikası uygulanarak ilk başta Rusya'ya karşılık verilmemiştir. Rus istilası genişleyince Eflak ve Boğdan'ın işgale başlanmasından üç ay sonra; beklenen savaş 4 Ekim 1853 tarihinde başlamış, Çarlığın savaş gemileriyle Karadeniz'den aşağı inerek İstanbul Boğazı'na yönelebilecek olası saldırısına karşı tedbir alınarak, Kayserili Ahmet Paşa komutasında bir filo Boğaziçi çıkışına gönderilmiştir. Modernleşme yolunda gerekli çalışmalar tamamlanamamış olsa da askeri alanda önemli ıslahatlar uygulamaya konulduğundan savaşın ilk aylarında Osmanlı kara orduları önemli zaferler elde edebilmiştir.²⁰

17 BOA. HR.SYS.0887.18 (M) 06/02/1852.

18 Temperley, *The Alleged Violations of the*, 658-660.

19 Temperley, 659, 672.

20 Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, s. 90; Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1853-1856)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 23, 23 (2008): 176-178; Candan Badem, *The Ottoman Crimean War*; Brill, 2010; Orlando Figes, *Kırım Son Haçlı Seferi*, çev. Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012); Cezmi Karasu, *Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-1856)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998); A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2009).

Savaş başladığında Osmanlı Devleti, Türk deniz hudutlarındaki Rus ticaret gemilerine el koymayarak Boğazlardan geçip istedikleri limanlara gitmelerine izin vermiş, Boğazlar kapatılmayarak dost devletlerin seyrüseferinin devamına müsaade edilmiştir. Rusya'ya resmen savaş ilan edildikten bir ay sonra, Kasım başında 12 parça gemiden oluşan İngiliz-Fransız ortak donanması Bâbîâli'nin isteğiyle Çanakkale Boğazı'ndan girerek İstanbul önüne gelmiş, her iki devlet gemilerinin Boğazları olası saldırıdan korumak üzere Çanakkale Boğazı'ndan içeri girişine verilen izin Avusturya ve Prusya elçiliklerine de bildirilmiştir.²¹ Bu filoya ek olarak her iki ülkenin savaş gemileri İstanbul Boğazı'nda toplanmaya devam etmiş, ortak donanma 3 Ocak 1854 tarihinde Karadeniz'e çıkmıştır. Karadeniz'e geçiş öncesinde amacın Rusya tarafından Türk sahillerine ya da Türk Boğazları'na yapılacak saldırıları önlemek olduğu Petersburg'a bildirilmiştir.²²

Rusya, savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesinin 13 yıl önce imzalanan LBS'ye aykırı olduğunu ileri sürerek geçişi protesto etmiştir. İtiraz haklı değildir. Zira geçişin yapıldığı tarihte Osmanlı Devleti ile Rusya arasında fiilen devam eden bir savaş durumu vardır. Sözleşmenin 2. maddesi Osmanlı Devleti'nin savaştan olması durumunda Bâbîâli'nin münasip gördüğü devlet gemilerinin Boğazlardan geçişine izin vermekteydi: “*Devlet-i Aliye hal-in sulhde bulunduğu müddetçe hiçbir ecnebi cenk sefinesini [Boğazlardan içeri] kabul buyurmayacaklarını ilan buyurmuşlardır*”.²³ Resmi savaş ilanından önce İngiliz-Fransız gemileri boğazlardan geçiş yapmak için Çanakkale önüne gelerek, geçiş yapmaları durumunda Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin (LBS) ihlal edildiği ileri sürülebilir. Fakat İngiliz-Fransız ortak donanması resmi savaş ilanına kadar Beşikta limanında beklemiş, savaş ilanından bir ay sonra Bâbîâli'nin çağrısıyla Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Büyükdere'de demirlemişlerdir. Belirtilen nedenle Goryanof başta olmak üzere bazı Rus müelliflerin iddialarının aksine Karadeniz'e sahildar olmayan iki devlet savaş gemilerinin Boğazlara girmesiyle LBS hiçbir şekilde ihlal edilmemiştir.

2. Kırım Savaşı ve Türk Boğazları

Memleketeyn çarpışmalarında Balkanlar'daki Rus ilerleyişinin uzun aradan sonra ilk kez durdurulmasına karşın Kasım ayı sonunda Batum'a erzak ve cephane götüren Türk filosunun fırtına nedeniyle Sinop limanına sığınmak zorunda kalması savaşın gidişatını değiştirmiştir. LBS sonrasında kapalı deniz Karadeniz'de güçlü bir Donanma kurmuş olan Ruslar, 30

21 BOA, A.}DVN.DVE.00015.00034.001 (H) 29 Zilhicce 1270 [22/09/1854].

22 Cemal Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1947), 249-252; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, 90-92.

23 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1953), 312.

Kasım 1853 tarihinde Sinop limanında bulunan az sayıdaki Türk gemisine saldırarak filoyu yakmışlar, Karadeniz'deki deniz gücü büyük oranda yok edilen Osmanlı Devleti'nin Boğazları ve İstanbul'u koruması olanaksız hale gelmiştir.²⁴ İstanbul önüne gelmiş olan İngiliz ve Fransız ortak donanması boğazların geleceğini tayin edebilecek tek güç olarak kalmış, Türk filosunun Sinop'ta yakılması Avrupa ve Amerika basınında da geniş yer bulmuştur.²⁵

Çarlık uzun süredir boğazları ele geçirmeyi planladığından, İngiliz-Fransız ortak çözüm teklifini geri çevirmiş, bunun üzerine 12 Mart 1854 tarihinde İngiltere ile Fransa Rusya'ya işgal ettiği yerleri boşaltması için nota vermiştir.²⁶ Talepler reddedilince birer gün arayla 27 ve 28 Mart tarihlerinde İngiltere ile Fransa tarafından Rusya'ya savaş ilan edilmiştir. Rus Orduları Balkanlar'da peş peşe mağlup olmuşlar, Karadeniz'deki Rus gücü kırılarak Hindistan'a giden ticaret yollarına karşı oluşturulan Rus tehdidi, Doğu Akdeniz'deki olası Rus varlığı ve bunların bütünü anahtarı olan Boğazlar ile İstanbul üzerindeki Rus baskısının yok edilebilmesi amacıyla savaşın Kırım'a kaydırılmasına karar verilmiştir. Balkanlar ile Kırım'da gerçekleşip, "Kırım Savaşı" olarak bilinen 1853-1856 Harbi büyük oranda Türk Boğazları ve Karadeniz'i kontrol savaşıdır. Rusya, Boğazlara biraz daha yaklaşmak isterken Avrupalı büyük devletler Osmanlı Devleti ve Boğazları Rusya'ya karşı bir bariyer olarak kullanmayı amaçlamışlardır.²⁷

Kırım Savaşı devam ederken; Viyana Elçisi Aleksandr Gorçakof'a 13 Kasım 1854 tarihinde Petersburg'dan gönderilen talimatta Rusya'nın İngiltere ile Fransa tarafından ileri sürülen dört koşul temelinde müzakerelere hazır olduğu bildirilmiştir. Dört maddeye göre; Osmanlı tebaası Hristiyan kavimlerin hakları ve Tuna Prenslüklerinin himayesi Avrupalı beş büyük güç tarafından temin edilecek, LBS'nin metninde değişiklik yapılp; Tuna serbest seyrüsefere açılacaktı. İngiltere ile Fransa; 1854 yılında LBS'nin gözden geçirilmesine sıcak bakıyordu. Baron Bourqueney, İngiltere Elçisi Lord Westmoreland ve Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol birlikte hazırladıkları yanıt muhtırasını 28 Kasım'da Rus Elçisi Prens Gorçakof'a sunmuşlardır.

Karşı muhtırada, Karadeniz'deki Rus savaş gemilerinin ayrıcalıklı üstün durumunun sonlandırılması, sözleşmede yapılacak değişikliklerle de Osmanlı Devleti'nin varlığının sağlam bağlarla Avrupa dengesine bağlanması istenmiştir. Gorçakof ilk başta LBS'de yapılması istenilen bu tür bir değişikliği kabule yanaşmamış buna karşın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ile ilgili maddeyi kabul etmiştir. Bu tutum dikkat çekicidir zira

24 Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, 90-92.

25 *New York Times*, "Turkish Fleet Destroyed", 27 December 1853. 1; Besim Özcan, "Bir Baskının Anatomisi: Sinop Faci'ası", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1, 2 (2007): 9-11.

26 *Great Britain Parliamentary Papers*, 1854. Vol. 72.

27 George W. Southgate, *European History 189-1960*, (London: J. M. Dent and Sons Ltd., 1964): 117-118.

Rusya, 1841 yılında imzalanan LBS öncesindeki müzakereler esnasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün taahhüdü ile ilgili maddenin sözleşme metninde yer almasına karşı çıkmıştır.²⁸ Yeni koşullar söz konusu politikanın değiştirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Müttefiklerin Karadeniz'deki Rus savaş gemilerinin sınırlandırılması talebi üzerine 1854 yılı sonuna kadar barış görüşmelerinde herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır. Savaş görünürde Balkan sorunları nedeniyle çıkmıştır, oysa çatışmalar başladıktan bir yıl sonra savaşın devamı ya da barışın sağlanması tamamen Boğazlardaki geçiş rejimi ve Karadeniz'in gelecekteki statüsü ile ilgili anlaşmazlıklar üzerine odaklanmıştır. Uzlaşma sağlanabilmesi için Rus temsilci Gorçakof ile İmparator Francis Joseph arasında 1855 yılı başında doğrudan bir görüşme gerçekleşmiştir.²⁹ İmparator, dolaylı ifadelerle Gorçakof'a Karadeniz'deki Rus Donanma gücünün ve nüfuzunun azaltılmasının istenmeyeceği teminatını vermiş, buna karşın Rus gücünü dengelemek üzere İngiltere ile Fransa'nın Karadeniz'deki Osmanlı kıyılarında bazı deniz durakları kurmaları olasılığında bahsetmiştir. Bu durumda Rusya, Kafkaslara sağlayacağı esaslı erişimi engelleyebilmek amacıyla özellikle Batum limanında müttefik deniz durağı oluşturulmaması için yeni öneriler getirmiştir. Son gelişmeler Boğazların kapalılığı ilkesini düzenleyen Kaide-i Kadim'in artık Bâbıâli'nin Boğazları istediği anda açma hürriyetine dönüştüğünden önemlidir. Hemen bütün cephelerde mağlup olan Rusya böyle bir uygulamaya artık itiraz edecek durumda olmadığından Rus temsilciler benzer uygulamalardan eşit olarak Rusya'nın da yararlandırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.³⁰

Osmanlı Devleti'nin 1809 senesinde İngiltere ile yapılan Çanakkale Antlaşması'nda Boğazlar üzerindeki söz hakkını tamamen kaybetmemek ve Boğazları düşman geçişlerinden koruyabilmek için gündeme getirdiği "Kaide-i Kadim" geçen sürede diğer devletler tarafından da kabul görmüş hatta Çarlık bile bu usule razı olmuştur. Buna karşın Kaide-i Kadim ilkesi Rusya ile yapılan ikili antlaşmaların hiçbirisinde; ne 1798 [26 Recep 1213 (3 Ocak 1799)] ne de 1805 antlaşmalarında gündeme getirilmiştir. Bu nedenle Rusya'nın zikredilen teamül kurala itiraz etmesi olasılığı bulunmasına rağmen gerek Çar I. Nikola gerekse Dışişleri Bakanı Kont Nesseldrode bu tür bir itirazda bulunmamıştır.

Çarlık Rusya'sının Karadeniz'de muazzam büyüklükte bir donanması vardı ve Rus deniz gücünün merkez üssü Sivastopol limanıydı. Osmanlı Devleti ile imzalanan antlaşmalar vasıtasıyla 1798 yılından itibaren belli sürelerde

28 Sergey Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, çev. Macar İskender ve Ali Reşad, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006): 150-152.

29 W. E. Mosse, "The Triple Treaty of 15 April 1856", *The English Historical Review*, 67, 263 (April, 1952): 204-207.

30 Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine*, 154.

Boğazlardan savaş gemileri geçirilerek Baltık'taki Kronştad donanma üssü ile Sivastopol arasında bir deniz hattı oluşturulmuş, Kronştad'dan sevk edilen gemilerle Karadeniz'deki deniz gücü arttırılmıştı. Böylece, LBS ile devletler hukuku kuralı haline gelen Kaide-i Kadim doğrultusunda Türk Boğazları savaş gemilerinin geçişine kapalı bulunduğu ve Karadeniz kapalı bir göl olduğu sürece Sivastopol limanındaki Rus donanmasının tehdit edilmesi engellenmişti. Mevcut durum Kaide-i Kadim'in bir devletler hukuku normu olarak yerleşmesi için gerekli koşulların altyapısını oluşturmuş, bütün bunlara ek olarak Rusya tarafından Balkanlara ya da Kafkaslara yapılacak saldırılara deniz desteği vermek ve hafif gemilerin Tuna ile Turla (Dinyester) başta olmak üzere seyrüsefere müsait nehirlerin bazılarında boy gösterebilmesi dahil stratejik avantajlar elde edilmişti.

Çarlık, LBS ile Karadeniz'i kendine kapalı bir egemenlik alanı haline getirmiş fakat aynı zamanda bu büyük gölde hapsolmuştu. Buna karşın Rus Karadeniz donanması Osmanlı Devleti açısından önemli bir tehdit, bir Demokles Kılıcı iken, bu donanmanın her an Boğazları aşarak Akdeniz'e çıkabilme olasılığı İngiltere ile Fransa başta olmak üzere Avrupalı devletler açısından Karadeniz'deki güçlü Rus varlığının daimî bir endişe kaynağı olması gibi bir durum ortaya çıkartmıştı. Sivastopol başta olmak üzere Karadeniz'deki üsler hariç, Çarlık Rusyası diğer bütün limanlarındaki savaş gemilerini serbestçe hareket ettirebilmekte Rus savaş gemileri Türk Boğazları dışındaki herhangi bir boğazdan rahatlıkla geçerek üslerine geri dönebilmekteydiler. Avrupalı büyük güçler Kırım Savaşı'nda mağlup ettikleri Rusya'nın Karadeniz'deki donanma gücünden kurtulmaya kararlıydı. Deniz durakları uygulaması hem masraflı hem de İngiltere ve Fransa, Rusya ile karşılaştırıldığında çok uzakta olduğundan sürdürülebilir değildi. En uygun politika Karadeniz'deki Rus donanmasından kurtulmaktı. Uygulama Çar'ın gururu kırılmadan yapılmalıydı.

Uygulanabilir yöntemin Karadeniz'i savaş gemilerinden arındırılmış bir alan haline getirmek olduğuna karar verilmiş, galiplerin tarafında yer almasına rağmen eşit muameleyle Osmanlı Devleti'nin de Rusya ile birlikte Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma hakkının kaldırılması kararlaştırılmıştır. Görüldüğü üzere Kırım Savaşı devam ederken genellikle olduğu gibi bir yandan da çözüm yönünde arka kapı diplomasisi sürmüş, Viyana'da yapılan müzakerelerde Osmanlı Devleti bilgilendirilmeden Karadeniz'deki Osmanlı deniz gücünün Ruslarınki ile aynı kaderi paylaşması şeklinde bir kanaat oluşmuştur.

Prens Gorçakof, Petersburg'dan aldığı talimat üzerine ilk başta Karadeniz donanmasının bu denizden çıkartılması önerisine şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya'ya göre; Osmanlı Devleti'nin ömrü tamamlanmıştı, bu devletin artık ayakta tutulması anlamsızdı. Osmanlı Devleti yıkıldığında en dehşetli anlaşmazlık İstanbul ile Boğazların geleceğiyle ilgili olacaktı.

Herhangi bir Avrupalı devletin gerek İstanbul'a gerekse Boğazlara el koymasını önlemenin iki yolu vardı; Rus kara ordusu ve Rus Karadeniz donanması. Kara ordusunun Balkanları aşarak ya da doğudan Anadolu'yu geçerek zamanında İstanbul ve Boğazlara ulaşması olanaksızdı. Bu durumda İstanbul ile Boğazların Rusya tarafından öncelikle ele geçirilmesinin yegâne yolu kısa sürede gelişmelere müdahale edebilecek Karadeniz donanmasıydı. Böyle bir risk karşısında daha önce şiddetle karşı çıkılan serbest geçişe dayalı Boğazlar rejimi kabul edilerek, Avrupalı güçlere Çanakkale Boğazı'ndan savaş gemisi geçirme hakkı verilip, Karadeniz'deki güç dengesinin sağlanabilmesi önerisi getirilmiş, karşılık olarak Karadeniz'deki Rus gemilerinin Akdeniz'e çıkış izni için ısrar edilip edilmeyeceği konusu bir müzakere taktiği olarak muğlak bırakılmıştır.³¹ Böylece Kırım Savaşı'nı bitirebilecek barış görüşmeleri daha önce de dikkat çekildiği üzere Türk Boğazları geçiş rejimi ve Karadeniz'in statüsü üzerinde yürümeye başlamıştır.

3. Barış Görüşmeleri:

Türk Boğazları Geçiş Rejimi Üzerinde Yoğunlaşan Müzakereler

Çarlık Rusya'sının I. Petro sonrasındaki Boğazlar politikası; dönemsel güç dengesinin zorlamasıyla gelişen iniş çıkışların çokça yaşandığı zıtlıklarla örüntülü tez antitezler şeklindedir. Bu politikanın sentezi Boğazlara yönelik iddianın canlı tutularak Karadeniz'in Batılı devlet gemilerine kapatılabilmesidir. Kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin serbestçe, mütekalibiyet olmadan Karadeniz'e girmesini kabul eden Rus teklifi; Çar I. Petro ile başlayıp, 1855 yılına kadar geçen yaklaşık 160 yıllık sürede Rusya tarafından savunulan hemen bütün politika ve geçiş rejimi taleplerinin bütün halinde reddidir. Ayrıca teklif LBS'de Rusya lehine bulunan hükümleri de tamamen ortadan kaldırmaktaydı. Bu zamana kadar Rusya iki temel tez savunmuştu: (1) Boğazlar, kıyıdaş olmayan devletlerin (bu dönemde sadece Rusya ve Osmanlı Devleti kıyıdaş idi) savaş gemilerine kapalı; Rus savaş gemilerinin serbest geçişine açık olmalıdır (2) Boğazlar, kıyıdaş olsun ya da olmasın bütün savaş gemilerinin geçişine kapalı olmalıdır. Her iki durumda da Karadeniz Rusya için kapalı bir göl, diğer bir ifadeyle Azak benzeri bir iç deniz haline gelmekteydi. Farklı alternatif getirecek bir geçiş rejimi 1855 yılına kadar kesinlikle kabul edilebilir bulunmamıştı. Hatta Rusya ve Avrupalı güçlerin karşılıklı geçiş hakkı Avrupalı büyük devletler tarafından daha önce teklif edilmiş öneri Petersburg tarafından güçlü ifadelerle reddedilmişti.

Yukarıda açıklanan son öneri ile Karadeniz kapalı bir göl statüsünü kaybederken Boğazlar'ın Rus savaş gemilerinin geçişine kapatılıp, kıyıdaş olmayan ülke savaş gemilerine açılması olasılığı ortaya çıkmıştır. Bu durumda Rusya'nın güney limanları güven altında olmayacak, Çarlık Karadeniz'de

31 Goryanof, 156.

istediği gibi hareket edemeyecek, yabancı devlet donanmalarının varlığı nedeniyle Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurulamayacaktı. Bu noktada Rusya hiçbir şekilde kendi lehine olmayacak böyle bir kurala neden razı olmuştur sorusuna yanıt aramak gerekir. Yanıtın iki seçenekli verilmesi mümkündür: (1) Rusya Karadeniz Donanmasını koruyarak kısa sürede çökeceğini hesapladığı Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Boğazları ve İstanbul'u ele geçirebileceğine inanıyordu. Bu durumda teklif edilen rejimin uzun sürmeyeceği öngörülmüş olmalıdır (2) Rusya, Boğazlar ile İstanbul için her türlü özveriye hazırды tek şartla; verilen taviz Boğazların ya da İstanbul'un Rusya'nın elinden ebediyen çıkmasına neden olmamalıydı. Böyle bir hakkın karşılıklılık temelinde yürürlüğe konulması Kaide-i Kadim'in ve toprak bütünlüğü Boğazlarla sıkı bağlantı içinde olan Osmanlı Devleti'nin sonu olacaktı. Bir numaralı savı destekler şekilde Rusya, Kırım Savaşı'nı sonlandırmaya yönelik görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü taahhüdüne çeşitli bahanelerle karşı çıkmış, mecbur kalıncaya kadar böyle bir taahhütte bulunmak istememiştir.

Rus teklifi o tarihe kadar elde edilemeyen avantajlar getirmesine rağmen Avrupalı devletler tarafından kabul edilmemiş, müzakereler sürerken Çar I. Nikola öldüğü için 2 Mart 1855 tarihinde tahta II. Aleksandr çıkmıştır. Yeni Çar selefinin Boğazlar ve Karadeniz ile ilgili düşüncelerini aynen paylaşmakla birlikte mevcut koşullarda Batılı devletlerle uzlaşa sağlanabilecek daha rasyonel bir politikaya taraftardı. II. Aleksandr tahta çıktıktan hemen sonra Mart ayı sonunda Fransa tarafından Karadeniz'in sadece ticaret gemilerine açık tarafsız bir göl haline getirilmesi önerisinde bulunmuş son öneri İngiltere ve daha sonra Avusturya tarafından da desteklenmiştir.³² Fransız önerisi sonrasında Çarlık I. Nikola dönemi tekliflerini gözden geçirerek, Osmanlı Devleti'nin iki yakasına sahip olduğu boğazları istediği gibi açmak veya kapatmak hakkını kabul ettiğini, boğazlarda serbest geçiş rejimi kurulursa bu haktan mütekabil şekilde Rus donanmasının da yararlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Yeni öneri, bir yıl önce Prens Gorçakof tarafından boğazların her iki yönde ayırım gözetilmeksizin bütün ulusların savaş gemilerine açılmasına yönelik teklifin diplomatik lisanla girift hale getirilmiş şeklidir ve uygulama durumunda Osmanlı Devleti'nin Boğazlardaki yegâne rolü gelip geçen gemileri sahilden seyretmek olacaktı.

Müzakereler tarafsız Devlet Avusturya'nın başkenti Viyana'da yapılıyordu. Avusturya, Balkanlar'daki beklentilerini hesaba katarak Rusya'nın Boğazlarda ya da Bâbıâli üzerinde hükümranlık kurmasına şiddetle karşı olmakla birlikte, Rus yanlısı politika izliyormuş gibi bir izlenim yaratmayı çıkarlarına uygun görmekteydi.³³ Savaş'ın iki büyük gücü İngiltere ve Fransa,

32 Rusya'daki tarihi gelişim için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, 2. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987): 2-5, 26-29.

33 Cezmi Karasu, "Kırım Savaşı Sırasında Sonuçsuz Bir Barış Girişimi Olarak Viyana Kongresi

Karadeniz'deki Rus gücünü tehdit olmaktan çıkartmak istiyordu ve bu politika doğrudan Türk Boğazları geçiş rejimiyle ilgiliydi. Savaşı sona erdirebilmek için 1855 yılı başından itibaren yoğunlaşan müzakereler esnasında Kırım Savaşı Rusya'nın aleyhine geliştiğinden Karadeniz'de Rus donanma varlığı hemen hemen yok edilmiş, Çarlık kaybettiği bir egemenliği Karadeniz'de tekrar kurabilmek için pazarlık yapan Devlet durumuna düşmüştür.

İngiliz, Fransız ortak donanması 1854 senesinde Karadeniz'e çıkarak Odesa'yı topa tutmuş, Kuvarna, Balçık ve Varna limanlarını merkez harekât üssü olarak kullanmış; Çarlık, Müttefiklerin eline geçmemesi için Sivastopol limanında bulunan 24 parça savaş gemisinden oluşan donanmasını batırmıştır. Gemilerin üçü *kalyon*, dördü *firkateyn* ve altısı *korvet* sınıfıdır.³⁴ Yukarıda da dikkat çekildiği üzere Savaş bittiğinde Rusya'nın Karadeniz donanma gücü hemen hemen yok olmuştur. Aynı dönemde Osmanlı Devleti donanmasında iki *kalyon*, 11 *firkateyn*, yedi *korvetle* birlikte; irili, ufaklı toplam savaş gemisi sayısı 77 parçadır. Çarlık Rusyası'nın sadece Karadeniz'de 24'ten fazla savaş gemisi olması iki devlet arasındaki asimetrik donanma kuvvetini açıkça göstermesi açısından dikkat çekicidir.³⁵

Fransa temsilcisi Dreuyn de Lhays 19 Nisan toplantısında Karadeniz'de yok edilen Rus donanmasının durumuna dikkat çekerek Rusya'nın müttefikler tarafından önerilen uzlaşmaya mecbur olduğunu ima eden bir konuşma yaparak Karadeniz'de bulundurulacak gemi sayısının belirlenebilmesi için Rus ve Türk temsilcilerin kendi aralarında uyuşmasını teklif etmiştir.³⁶ Viyana'da orta yol bulabilmek için müzakereler devam ederken 8-9 Eylül 1855 tarihleri arasında Sivastopol'da Ruslar yenilmiştir. Toprak kayıplarına ek olarak Çarlığın iç siyasi durumu da her geçen gün daha da kötüleşmekteydi.³⁷ Fransız teklifi Londra ile kısmen uyumluydu zira İngiltere'nin amacı Rusya'nın gücünü tamamen yok etmekken, Fransa Sivastopol zaferi sonrasında artık savaşı sürdürmek istememiştir.³⁸ Sivastopol'un düşmesi Rusya'nın müzakere konumunu zayıflatmış buna karşın 12 Eylül'de başlayan görüşmelerde de ilerleme sağlanamamıştır. Görüşmeler kilitlenmişken Çar II. Aleksandr 14 Aralık günü: (1) Boğazların Kaide-i Kadim'e göre tamamen kapatılmasını (2) Karadeniz'de Rusya ve Osmanlı Devleti'nin karşılıklı razı olacağı miktar haricinde gemi bulundurulmamasını ve (3) Rusya ile Bâbıâli'nin Karadeniz'deki gemi sayısını birlikte belirlemesini temel alan bir antlaşmayı kabul edeceğini bildirmiştir.³⁹

(15 Mart-4 Haziran 1855)", *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1, ed. Muzaffer Tepekaya, (Manisa: 1997): 116-130.

34 Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, s. 207.

35 Ahmed Lütfi Efendi, s. 210.

36 Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine*, s. 163.

37 Mosse, *The Triple Treaty of*, s. 207.

38 Mosse, s. 208.

39 Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine*, s. 180.

Osmanlı Devleti, Karadeniz'deki Rus gücünün muhafazası durumunda, LBS'nin getirdiği olanaklar doğrultusunda Kaide-i Kadim'i koruyabilmek için Boğazların da silahlandırılmasına olanak sağlanmasını istemekteydi. Son teklif ertesinde yapılan müzakereler yeniden çıkmaza girmişken Savaş'ta ağır şekilde mağlup olan Rusya, Avusturya'nın arabuluculuğuyla; Eflak ve Boğdan'dan vazgeçmeyi, Ortodoks ahalinin Savaş öncesi statüsünün kabulünü, Tuna'da seyir serbestisini ve Karadeniz'in tarafsızlığını, diğer bir ifadeyle kıyıdaş olmayan devletler aleyhine Karadeniz'de donanma gücü oluşturulmaması kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴⁰

Daha önce de belirtildiği üzere savaş esnasında Rusya'nın Karadeniz donanması tamamen yok edildiğinden ve yeni bir donanmanın oluşturulabilmesi için zaman gerektiğinden deniz gücünün sınırlanması kabul edilmiştir. Antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti'ne Rusya tarafından baskı yapılarak gemi sayısının Rusya'nın istediği miktarda belirlenmesini sağlanması olasıdır. Bu durumu dikkate alan İngiltere ve Fransa Rus önerisinin 3. maddesini kabul etmemiş, Avusturya'nın teklifi üzerinde bazı değişiklikler yapılarak son şekil Petersburg elçisi Kont Esterhazy tarafından Rus Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuştur. Nihai taslağa göre: Karadeniz tarafsız olacak, bütün devletlerin ticaret gemileri Karadeniz'e serbestçe girebilecek, Karadeniz'deki teknil gemi inşa tezgâh ve tersaneleri yıkılacak, yenileri yapılamayacak limanlardaki işlemler devletler hukuku kaidelerine göre yürütülecek, iki kıyıdaş devlet Osmanlı Devleti ve Rusya ancak iç güvenlik için gereken miktarda savaş gemisini bu denizde bulundurabilecek, iki devlet arasında bu amaçla yapılacak antlaşma diğer devletler tarafından da tasdik edilerek imzacı devletlerin rızası olmadan değiştirilemeyecek, Boğazlar Kaide-i Kadim uyarınca kapalı kalacak, Tuna'da seyrüsefer için gerekli bir ya da iki karakol gemisi Boğazlar'dan geçebilecekti.⁴¹

Bâbiâli, her ne kadar Karadeniz'deki gücünün sınırlanmasından hoşnut olmasa da, Boğazlara ve Başkent İstanbul'a yönelik Rus tehdidini sona erdireceği, kendisinin korumakta zorlandığı topraklarını ortak garanti altına alacağı ve zaten savaş öncesinde Karadeniz filosu Rusya tarafından yakıldığı için Rusya ile rekabet edebilecek yeni bir filo inşa edilmesinin zorlukları nedeniyle son taslağı memnuniyetle karşılamıştır. Rusya, büyük olasılıkla aksini sözlü olarak taahhüt etmesine rağmen Azak'ta ve Buğ nehri ile Nikolaev'deki tersanelerini muhafaza edecekti. Nisan ayının ilk günlerinde bizzat Rus temsilciler tarafından Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Boğazlardaki gemi inşa tezgâhlarını Akdeniz'e nakledeceği iddia edilmiş, söylenti kasıtlı olarak yayılmıştır. Oysa Osmanlı Devleti, Boğazlardaki tersanelerini Akdeniz'e nakletmeye sıcak bakmamaktaydı. Barış zamanında

40 BOA, A.}DVN.DVE.00015.00034.001 (29 Zilhicce 1270 [22/09/1854]).

41 Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine*, 181; Bülent Şener, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", *Tarih Okulu Dergisi* 7, 17 (Mart 2014): 467-493.

Boğazlara sivil sefineler haricinde gemi sokulmaması Bâbîâli tarafından kabul edilebilir bulunuyordu. İngiltere ile Fransa'nın da görüşleri bu yönde olduğundan bu devletlerle işbirliği yapılması talimatı Paris'te görüşmeleri yürüten Hariciye Nazırı Ali Paşa'ya gönderilmiştir.⁴²

Avusturya, Rusya'nın kendisinden önce Balkanları olası işgal teşebbüsünü önleyebilip, statükoyu koruyabilmek için Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünün ortak garanti altına alınmasında ısrarcı ederken, Rusya zaman kazanmaya çalışarak müttefikler arasındaki uyumu bozabilmeye yönelik bir politika takip etmiştir.⁴³ Avusturya tarafından hazırlanıp İngiliz ve Fransız revizyonundan sonra 1855 yılı Aralık ayında ultiatom şeklinde Rusya'ya sunulan son antlaşma tasarısının 3. maddesinde Karadeniz'in bütün ulusların ticaret gemilerine açık, barış döneminde savaş gemilerine kapalı olacağı, bu denizdeki bütün tersanelerin yıkılacağı ve yenilerinin yapılamayacağı koşulu getirilmiştir.⁴⁴ Böylece Çarlık Rusyası'na LBS'de garanti edilen Kaide-i Kadim'i bir kez daha teminat altına alan son koşulları kabul etmek ya da süren savaşta yeni toprak kayıplarına razı olmaktan başka bir seçenek bırakılmamıştır.

4. Paris Antlaşması:

Kaide-i Kadim'in Hukuk Normu Şeklinde Tescili

Rusya'nın bu dönemde bir uçtan diğer uca Osmanlı Devleti dahil Avrupalı güçlerin birkaç katı genişlikte toprağı vardır. Son savaş Ruslara, Boğazların Osmanlı Devleti kontrolünde bulunduğu müddetçe bu kadar büyük bir alanda savunma harbinin müttefiklere karşı olanaksız olduğunu zira müttefiklerin hedeflerini kendilerinin seçtiğini göstermiştir. Rus topraklarının savunmasının zorluğu bir yana, sadece Karadeniz sahillerindeki arazinin korunması bile Boğazlarda egemenlik olmadan olanaksızdı.⁴⁵ Petersburg tarafından haysiyet kırıcı olarak görülse de savaş tehdidi yüklü nihai ultiatom kabul edilmiştir. Son teklifin kabul edilmemesi halinde Avusturya da Rusya ile diplomatik ilişkilerini kesecekti. Böylece Boğazları ele geçirmek için savaş çıkaran Çarlık, Karadeniz'in kapalılık statüsünden vazgeçmek durumunda kalmış bundan daha önemlisi, son savaşlarda Osmanlı Orduları geçmişin aksine önemli başarılar kazanarak Petersburg'da sanılanın aksine Türk gücünün tükenmediğini göstermişlerdir.

Çarlık, savaşı kaybetmesine rağmen olası en az hasarla Boğazlar ile İstanbul'a yönelik planlarını hiçbir şekilde aksatmayacak bir antlaşma imzalamak istediğinden son ultiatom teklif üzerinde 1856 yılı Ocak

42 Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde*, 267-268.

43 *BOA*, A.}AMD.00066.00036.001 (H) 29 Zilhicce 1233 [30/10/1818].

44 Mosse, *The Triple Treaty of*, 212-213.

45 Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde*, 279-280.

ayında prensipte uzlaşa sağlanarak nihai görüşmelerin Paris'te yapılması kararlaştırılmıştır. Müzakerelerde Eflak ve Boğdan, Tuna Nehri, Karadeniz'in statüsü, Osmanlı tebaası Hristiyan ahali ve Boğazlar ele alınacaktır. II. Aleksandr, Paris'e temsilci olarak özel yaveri Aleksis Orlof ile Stuttgart Büyükelçisi Philip İ. Brunof'u tayin etmiş, Karadeniz'deki deniz gücü ortadan kalkacağı için Boğazların barış döneminde mutlaka kapalı kalması ve bu taahhüdün antlaşmaya taraf devletler tarafından garanti altına alınması talimatını vermiştir.⁴⁶

Nihai barış için Paris'te yapılan görüşmelere, Boğazların müzakere edildiği oturumlara katılmak üzere 1841 tarihinde imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne (LBS) taraf olan Prusya da davet edilmiştir. Sardinya'nın da katılmasıyla Avrupalı ülkelerin sayısı beş olmuştur. Çarlık, Karadeniz'de taviz karşılığında Aaland Adaları anlaşmazlığında tavize hazır olduğunu Londra'ya iletmıştır. Bu durumda İngiltere'nin Baltık Denizi'nde seyrüseferinin kolaylaşacak olmasına rağmen söz konusu girişimler sonuç vermemiş, uzlaşa sağlandıktan sonra 30 Mart 1856 tarihinde Paris Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın imzalandığı tarih dikkat çekicidir; 30 Mart 1814 tarihinde, Rusya'nın da dahil olduğu müttefikler Montmartre'yi ele geçirmiş böylece I. Napolyon'un mağlubiyetinin yolu açılmıştı. Zaferin ertesi gün Kont Orlof, Nessoldrode ile birlikte Çar I. Aleksandr'ın zaferini kutlamak üzere Paris'e girmişti. 42 yıl sonra aynı gün Kont Orlof Paris'e bu sefer II. Napolyon'un Çar II. Aleksandr'a karşı zaferini tasdik etmek için girmiş, aynı tarihte Rusya'nın yenilgisini tescilleyen Paris Antlaşması imzalanmıştır.

Antlaşmada LBS bütün halinde aynen yürürlüğe konulmuş, fakat Sözleşmeye üçüncü bir madde ilave edilerek Tuna'da seyrüsefer için her devlete lazım olan ikişer savaş gemisinin Boğazların ve Karadeniz'in kapalılık rejiminden muaf tutulacağı belirtilmiş, 7. maddeyle Osmanlı Devleti'ne Avrupa hukukundan yararlanma hakkı tanınmıştır. Söz konusu hakkın tanınması irdelenmeye muhtaçtır. Zira bu tarihe kadar Avrupalı devletlerle sayısız antlaşma ve sözleşme yapmış olan Osmanlı Devleti, denizlerdeki gelişmeler sonrasında Avrupa hukuku olarak da tanımlanan uluslararası hukukun ya da diğer ifadeyle devletler hukukunun içinde yer alan aktif bir aktördür. Londra'da 15 yıl önce imzalanan Boğazlar Sözleşmesi bile uluslararası hukuk normu oluşturan bir metindir.⁴⁷ Paris Antlaşması ile sadece fiili durum resmileştirilmiştir. Ateşkes sonrasında işgal edildiği için Kars dahil Rusya'nın toprak kazanımları elinden alınmıştır. Onuncu maddede Boğazlar ile ilgili LBS'nin aynen tekrarlanan hükümleri şu şekildedir:

46 BOA, İ.DUİT.00141.006 (H) 03 Şaban 1272 [09/04/1856].

47 Bkz. Hugh McKinnon Wood, "The Treaty of Paris and Turkey's Status in International Law", *The American Journal of International Law*, 37, 2 (April 1943): 262-274.

(10) Bahr-i Sefid ve Bahr-i Siyah Boğazları'nın insidadına dair kaide-i kadime (Kadim Usul) Devlet-i Aliye'nin bekâsını mutazammın olan 1841 senesi Temmuz'unun on üçü târihi ile mün'akid mu'âhede rü'yet olundu.⁴⁸

Görüldüğü üzere 10. madde ile devletlerarası umumi hukuk kuralı haline gelerek 1453 yılından itibaren uygulamada olan Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesi eski geçiş usulü “Kaide-i Kadim” teyit edilerek Karadeniz bütün milletlerin ticaret gemilerine serbest, harp gemilerine kapalı hale getirilmiştir. Paris Antlaşması'na göre Rusya ve Osmanlı Devleti Karadeniz'de donanma bulunduramayacaktır. Rusya'nın Azak'ta ve Karadeniz'e dökülen nehirler ağzında da donanma inşa etmesi yasaklanmış bu bölgeler Rusya'nın mülkü olduğu için Antlaşma metninde hukuk sorunu yaratmamak amacıyla yasağa yer verilememiştir.⁴⁹ Toplam 34 maddeden oluşan Antlaşmanın sonuna eklenen “Madde-i munzama ve muvakkate” paragrafı ile sadece bir kereliğe mahsus olmak üzere Rusya dahil antlaşmaya taraf devletlere ait savaş gemilerinin her iki yönde Boğazlardan geçerek üslerine dönmelerine izin verilmiştir. On birinci maddeyle Karadeniz tarafsızlaştırılıp, tüm liman ve koylar birkaç istisna hariç ticaret gemilerine serbest hale getirilmiştir:

(11) Bahr-i Siyah bitaraf kalup her milletin tüccar teknelerine meftuhdur bahr-i mezkûrun suları ve limanları işbu muahedenin ondördüncü ve ondokuzuncu maddelerinde zikr olunan istisnâlardan maada gerek bahr-i mezkûrun sevhilinde mutasarrıf olan devletler ve gerek sair devletler cenk sefinelerine katıyyen ve daimî olarak memnu ve mesdud olacaktır.⁵⁰

Paris Antlaşması'nın 10. maddesiyle Karadeniz tarafsızlaştırıldığı için; 1841 Sözleşmesi'nden farklı olarak 1856'da Boğazların yabancı devlet savaş gemilerine kapalılığı ilkesi güçlendirilmiştir. Antlaşma ile Osmanlı Devleti, savaş gemilerinin geçişiyle alakalı bütün yetki ve haklarından barış döneminde istisnasız bir şekilde vazgeçmiştir. Maddede belirtilen istisnalar, Rusya ile Bâbîâli'nin Karadeniz'de bulundurabileceği sayıları kararlaştırılmış güvenlik harp gemileriyle Tuna ağzında her imzacı devletin bulundurabileceği ikişer savaş gemisini kapsamaktadır. Söz konusu sefineler haricinde Boğazlardan hiçbir devletin hiçbir koşulda, Osmanlı Devleti'nin taraf olmadığı savaş(lar) da ve barış durumunda savaş gemisi geçirmesine Bâbîâli izin veremeyecekti. Bu durumda sivil ya da diğer bir ifadeyle ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi, müdahale edilemeyecek şekilde hemen bütün devletler için serbest olduğundan ve savaş gemisi geçişi hususunda da barış döneminde herhangi

48 Paris Antlaşması, 13 Temmuz 1856. 10. Madde.

49 Harold Temperley, “The Treaty of Paris of 1856 and Its Execution”, *The Journal of Modern History*, 4, 4 (December 1932): 523-543.

50 Erim, *Devletlerarası Hukuku*, 347.

bir yetki kalmadığından Osmanlı Devleti'nin Boğazlardaki rolü, bu *sui jeneris* su yolunu kontrol eden değil, güvenliği sağlayıp jandarmalık yapan bir statüye gerilemiştir. Rusya'nın Boğazlar ile İstanbul üzerindeki kontrol edilemez saldırganlığına ve istilacı politikalarına set çekebilmek amacıyla 1841 Sözleşmesi'ni daha kesin ifadelerle bağlayıcı hale getiren yeni düzene itiraz edilmemiştir.

Paris Antlaşması'nın 15, 16 ve 17. maddeleriyle Tuna Nehri bütün ulusların ticaret gemilerine açılarak Tuna'nın seyrüsefere elverişli kısmını kontrol edecek bir Avrupa Komisyonu ve nehir kısmını kontrol edecek bir Sahildar Devletler Komisyonu oluşturulmuştur.⁵¹ Tuna'da kurulan komisyonlar I. Dünya Savaşı sonrasında Türk Boğazları'nın idaresi için rol model örnek olacaktır. Antlaşma ile aynı gün Paris'te bir de dört madde ve hatime kısmından oluşan Paris Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Paris Antlaşması'na taraf olan devletler, Prusya dahil Boğazlar Sözleşmesi'nde de imzacıdır. Sözleşme'nin 1. maddesinde Kaide-i Kadim'e dikkat çekilerek yabancı savaş gemilerinin Boğazlara giremeyeceği belirtilmiştir:

(Birinci madde) Bir taraftan Zat-ı Şevketsemat Hazret-i Padişahî Devlet-i Aliyyelerinin kaide-i atıklarından bulunmuş olan ve kaide iktizasınca düvel-i ecnebiye sefayin-i harbiyesinin Bahr-i sefid ve Bahr-i siyah boğazlarından duhullerine her vakt ve halde mümaneat iden usulü fimabâd tagyiri nakabil olmak üzre hıfz ve ikba buyurmak niyet-i katiyesinde bulunduğu ve saltanat-ı seniye hali sulhde bulundukça zikr olunan boğazlara ecnebi devlet sefinesi kabul itmeyeceğini ilan eder diğer taraftan dahi Haşmetlü Avusturya İmparatoru ve Haşmetlü Fransa imparatoru ve Haşmetlü Gran Britanya ve İrlanda Kıralıçesi ve Padişahı ve Haşmetlü Prusya Kralı ve Padişahı ve Haşmetlü bütün Rusyalar İmparatoru ve Haşmetlü Sardanya Kralı ve Padişahı hazretleri zat-ı şevketsimat hazret-i padişahînin işbu kararına riayet ve zikr olunan usule mütabaat ideceklerini taahhüt iderler.⁵²

Açıkça görüldüğü üzere ilk maddeyle Boğazların barış döneminde ve Osmanlı Devleti'nin savaştan olmadığı durumlarda kapalılığı garanti altına alınmıştır. İkinci ve 3. maddelerde ise Tuna ağzında beklemesine izin verilen her iki devlete ait iki hafif savaş gemisi ve yine İstanbul'daki elçiliklere mahsus fermanla izin verilen birer hafif savaş gemisinin tür ve sayısının tabi olacağı hükümler düzenlenmiştir. Son madde sözleşmenin bir ay içinde onaylanarak taraflar arasında değiş-tokuş edilmesini hüküm altına almıştır.⁵³ Sözleşme'nin hukuki bağlayıcılığı LBS ile aynı hükümdedir ve Prusya ile Sardinya'nın

51 R. R. Baxter and Jan F. Triska, *The Law of International Waterways*, (Massachusetts: Harvard University Press, 1964): 19.

52 Erim, *Devletlerarası Hukuku*, 355.

53 Erim, 355-356.

da katılımıyla altı Avrupa devleti gerek Bâbiâli'ye gerekse birbirlerine karşı Kaide-i Kadim'e uymayı ve Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü korumayı taahhüt etmişlerdir.

Paris'te imzalanan ikinci antlaşma Paris Antlaşması'nın 14. maddesi gereğince Rusya ile Osmanlı Devleti arasında akdedilen üç maddelik metindir. Buna göre; iki devlet Karadeniz'de Paris Antlaşması ile işaret edilenler haricinde savaş gemisi bulundurmamayı (1. madde); su kesiminden yukarısı 50 m.'den uzun ve en büyüğü 600 tonilato ağırlığında altı vapur ile yine her biri 200 tonilato büyüklüğünü geçmeyecek dört kıta vapur ya da yelkenli gemiden başka deniz aracı bulundurmamalarını (2. madde) taahhüt etmişlerdir.⁵⁴ Bu ek antlaşma ile Karadeniz'de bulunabilecek savaş gemileri ilk defa tonilato ve su üstü uzunluklarına göre sınırlamaya tabi tutulmuştur.

Antlaşma ile Rusya, Boğazlardan ve Akdeniz'den uzaklaştırılmıştır. Rusya, Balkanlar ile Boğazlardaki kayıplarını Türkistan'ı (Orta Asya) işgal ederek telafiye çalışmış burada da İngiltere ile karşı karşıya gelmiştir.⁵⁵ Karadeniz'de donanma inşası ve tersane bulundurması yasaklanan Rusya sözlü taahhütlerini tutmayarak Azak'ta istediği kadar gemi inşa tersanesi kurabileceği için Antlaşmanın Karadeniz'de gemi inşa edilmesini yasaklayan hükmü Osmanlı Devleti'ni bağlamaktan başka bir işe yaramamıştır. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti de Marmara ve Boğazlarda tersane kurabilme hakkına sahip olmakla birlikte, Türk gemi inşa teknolojisi çağın çok gerisinde olduğundan Rusya ile rekabet edilememiştir.

Kırım Savaşı, Türk Boğazları geçiş rejimi ve Çarlık Rusyası'nın Boğazlara yönelik istilacı politikaları için dönüm noktasıdır. Paris Antlaşmasıyla (1856), 1841 tarihli LBS teyit edilerek Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi yasaklanmıştır.⁵⁶ Edirne Antlaşması (1829) sonrasında ticaret gemilerinin geçişiyle ilgili oluşturulan uygulama 1912 yılındaki Türk-İtalyan Savaşı esnasında Boğazlardaki her türlü seyrüseferin yasaklandığı kısa süre hariç, barış dönemlerinde Montrö (1936) öncesinde ve sonrasında da yürürlükte kalmış Boğazların 1912 yılında kapatılmasından en çok zarar gören ülkelerin başında Çarlık Rusyası gelmiştir. Kırım Savaşı sonrası savaş gemileriyle ilgili oluşturulan rejim birkaç kısa süreli istisna hariç 1922 yılında toplanan Lozan Konferansı'na kadar yürürlükte kalmıştır.

54 Erim, 357.

55 Çarlığın doğu istilası için Bkz. Baymirza Hayit, *Türkistan Devletleri'nin Milli Mücadeleleri Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004).

56 Vernon J. Puryear, "New Light on the Origins of the Crimean War", *The Journal of Modern History*, 3, 2 (Haziran 1931), 221; Samuel Kucherov, "The Problem of Constantinople and the Straits", *The Russian Review*, 8, 3 (Temmuz 1949): 206.

Çarlık, Türk Boğazları'ndaki kısıtlamalardan kurtulabilmek için 1856 yılından itibaren ilk olarak Paris Antlaşması'na taraf Fransa'nın desteğini kazanmayı amaçlayan bir politika takip etmiştir.⁵⁷ Paris Antlaşması'nın imzacı devletleri olan Rusya, İngiltere, Avusturya, Osmanlı Devleti, Fransa, Prusya, Sardinya'nın yerini alan Floransa Karadeniz'de Tuna ağzında karakol vazifesi yapacak iki savaş gemisi bulundurabilmekteydiler. Gemiler Boğazlardan geçerek Tuna ağzına gelmekteydi. Tuna Nehri'nin Karadeniz geçişinin kontrol edilebilmesi için Yılan ve Sulina adacıklarının denetim altında bulundurulması gereklidir. Besarabya hududu, Tuna Nehri Deltası açıklarında Karadeniz kıyısında bulunan Yılan Adacığı anlaşmazlığı İngiltere'nin desteğiyle Osmanlı Devleti lehine çözümlenmiştir.⁵⁸ Yılan Adacığı'nda Ruslar bir deniz feneri inşa etmişlerdi, üzerinde insan yaşamayan kayalık adacığın stratejik önemi Sulina Adacığı ile birlikte Tuna'nın Karadeniz'e çıkıştaki bütün deltasını kontrol etmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle İngiltere Yılan Adası'nın Osmanlı Devleti'nde kalmasını sağlamıştır.⁵⁹

Paris Antlaşması'nın kısıtlayıcı askeri *erga omnes* hükümlerine rağmen Rus ticaret ve posta gemileri Karadeniz'deki faaliyetlerini artırarak devam ettirmişlerdir. Rusya'nın ihracatı Baltık Denizi'nden Karadeniz ve Akdeniz'e taşınmış, Boğazlar, Rus tüccarlar ile posta vapurları tarafından savaş öncesinden daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁰ Paris Antlaşması'ndan bir yıl sonra 14 Mart 1857 tarihinde Kopenhag'da; İngiltere, Avusturya, Belçika, Fransa, Hanover, Mecklenburg-Schwerin, Oldenburg, Hollanda, Prusya, Rusya, İsveç, Norveç ve Hans Yerleşimleri ile Danimarka arasında imzalanan antlaşmayla; Baltık Denizi'nden Atlantik Okyanusu'na çıkışı sağlayan, Danimarka denetimindeki Belt Boğazı ve İsveç ile Danimarka arasındaki Sund Boğazı serbest seyrüsefere açılmıştır.⁶¹ Osmanlı Devleti, iki yıl sonra Danimarka ile Sund Boğazı'nın kullanımını düzenleyen bir antlaşma imzalamıştır.⁶² Çarlık Rusyası bu sayede kuzeyde savaş gemileri için sınırsız seyrüsefer serbestisi elde etmiştir.

Rusya'nın Paris Antlaşması'nı tadil edebilmek için uzun süre beklemesine gerek kalmamıştır. Yeniden şekillenen güç dengesi kapsamında ilk olarak 1858 senesinde III. Napolyon idaresindeki Fransa, bir yıl sonra bu sefer Avusturya; yine Prusya karşısında yenildikten sonra 1867 yılında Avusturya, Paris Antlaşması'nın Rusya aleyhindeki şartlarının değişmesine destek vererek Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmişlerdir.⁶³ Olası bir savaşta Rus

57 Mosse, *The Triple Treaty of*, 227.

58 BOA, A.}AMD.00077.00065.001.001 (H) 29 Zilhicce 1273 [20/08/1857].

59 Temperley, *The Treaty of Paris...*, 534, 537.

60 S. F. Oreškova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Uļçenko, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2003): 30.

61 Baxter and Triska, *The Law of International.*, 29.

62 BOA, HR.SFR.3.00045.00011.0001 (M) 08/06/1859.

63 Mosse, *The Triple Treaty of*, 221.

orduları Galiçya'dan Trakya'ya; Karadeniz'den Boğazlara ve Doğu'dan Anadolu'ya saldıracaklardı. Prusya Kralı Frederick Wilhelm, Çar II. Aleksandr'ın dayısıydı ve Wilhelm Rus beklentilerinden haberdardı fakat Prusya'nın bu dönemde Çar'ın isteklerine etkili destek vermesi olanaksızdı. Çarlık Rusyası, Antlaşmanın değiştirilebilmesi için İngiliz onayının fiili ön koşul olduğunu farkındaydı. Bu nedenle, Londra elçiliğine tayin edilen Brunof 1866 Mayıs'ında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord John Russel ile görüşerek Paris Antlaşması'nın tadil edilmesinden duyulacak memnuniyeti muhatabına iletmiştir. Russel, Besarabya'daki toprak kayıplarının telafisine itiraz edilmeyeceğini, fakat diğer maddelerin tadili gibi bir durumun söz konusu olamayacağı cevabını vermiştir.⁶⁴ Bu yanıt koşullar uygun hale gelinceye kadar beklenmesi gerektiğinin bir kez daha teyididir. Gerekli koşullar altı yıl sonra Alman birliği sağlanırken ortaya çıkacaktır.

64 Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine*, 198.

Sonuç

Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Paris Antlaşması, boğazlar geçiş rejimi üzerinde yaşanan uzun müzakereler sonrasında düzenlenip böylece Karadeniz'in statüsü de değiştirilmiştir. Böylece Londra Boğazlar Sözleşmesi (LBS) ile garanti altına alınan Kaide-i Kadim uygulaması Paris Antlaşması sonrasında uluslararası hukuk normu olarak kabul gören bir sürece evrilmiştir.

Kırım Savaşı öncesinde Eflak ve Boğdan'ı işgale başlayan Rus istila ordularının savaş planı sınırlı savaş doktrini kapsamında İstanbul ve Boğazlara ulaşılması, büyük devletlerin tepkisine göre Boğazlarda bir *fait accompli* durumu yaratılması şeklinde belirlenmiştir. Beklentinin aksine Rus istila güçleri İstanbul Boğazı'na saldırıp, kendilerine zarar verebilecek istihkâmların önünden savaş gemileriyle geçerek değil, kendilerinden önceki uygarlıkların izini takip etmek suretiyle Balkanlar'dan aşağı inerek Boğazlar ile İstanbul'u işgal etmeyi planlamıştır. Londra'da 1841 senesinde LBS ile kurulan düzen Kaide-i Kadim'i tescil ederek Rusya'nın yayılmacı istila politikalarının önü kesilmiştir.

Kırım Savaşı esnasında savaştan devletlerin tamamının önceliği Boğazlardır. Rusya, en fazla ihtiyaç duyduğu anda, savaş döneminde kıyıdaş olmayan devlet gemilerinin Boğazlardan geçişini engellemediğinden barış için LBS'nin tadil edilmesini, diğer bir ifadeyle Sözleşmede kendisine geçiş hakkı verilip, kıyıdaş ülkelerin geçişini her koşulda yasaklayacak değişiklikler yapılmasını istemiştir. Prens Gorçakof, Rusya mağlup olduğundan Avusturya-Macaristan İmparatoru François Joseph'in tavsiyesiyle uzun süre direndikten sonra Petersburg'un onayı sonrasında LBS'de değişikliğe razı olup Karadeniz'deki Rus Donanması'ndan vazgeçilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Karadeniz'in kapalı bir göl mü kalacağı? Ya da açık bir deniz hükmünde mi olacağı? burada bulundurulacak savaş gemilerinin statüsü, sayısı ve gücü, kıyıdaş olmayan devletlerin Karadeniz'e girebilme ya da girememe hakkı gibi tartışma ve uzlaşma ya da uzlaşamama noktalarının tamamı Türk Boğazları'nda uygulanacak geçiş rejimi ve Kaide-i Kadim ile doğrudan ilgilidir. Bu nedenle Türk Boğazları, LBS sonrasında Avrupa diplomasinin en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Kırım Savaşı ve savaşı bitiren Paris Antlaşması Çarlık Rusyası'nın dış politikasında keskin kırılmaların yaşanmasına neden olmuştur. Kırım Savaşı öncesinde en esaslı paradigması Türk Boğazları'nda hâkimiyet olan Osmanlı Devleti topraklarında Rusya - Avrupa rekabeti, Rusya'nın ısrarla sürdürmeyi arzuladığı Boğazlara hakimiyet mecrasından çıkarak Rus çıkarlarına birebir zıt bir şekil almıştır.

Paris Antlaşmasıyla, Napolyon sonrasında Rusya tarafından Boğazları istila amacıyla bozulan güç dengesi yeniden kurulup, Çarlığa karşı 1841 senesinde İstanbul Boğazı kuzey çıkışında uygulamaya konulan *containment* politikası birkaç basamak ileri taşınarak daha sıkı ve güvenlikçi bir yaklaşımla yürürlüğe sokulmuştur. Boğazlar geçiş rejimi sağlamlaştırılmış, Kaide-i Kadim bir uluslararası hukuk normu haline gelmiş Rusya'ya Boğazlar rejimini bozmaya teşebbüsün faturasının ağır olacağı gösterilmiştir. Osmanlı Devleti, mağlup Rusya ile aynı muameleye haksız yere tabi tutulmuştur. Fakat aksi durumda Rusya'nın antlaşmayı kabul etmeme olasılığı dikkate alınarak kabul yeğlenmiştir.

Paris Antlaşması görüşmelerinde Rusya, Karadeniz kıyısındaki kale ve tersaneleriyle donanma varlığının devamını sağlayabilmek için tarihte ilk defa kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin de Boğazlardan serbest geçişini teklif etmiş, Avrupalı büyük güçler Rus teklifini reddederek Karadeniz'i tarafsız hale getirmişlerdir. Paris Antlaşması ile Karadeniz ve Boğazlar'dan bir süreliğine uzaklaştırılan Çarlık Rusyası istila politikasını doğudaki Türk hanlıklarının topraklarına yönlendirirken Paris Antlaşması'nın maddelerini sulandırabilip, Karadeniz'de tekrar savaş gemisi yüzdürebilmek için kısa süre sonra teşebbüse geçmiştir. Söz konusu dönem Alman ve İtalyan ulusal birliğinin sağlanması öncesindeki savaşlar devridir. Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyan savaşan taraflar Paris Antlaşması'nın tadili için yardım sözü vererek Petersburg'u yanlarına çekmeye çalışmışlar, güç dengesi politikası sayesinde Boğazlarda 1841 senesinde imzalanan LBS ile uluslararası garanti altına alınan Kaide-i Kadim geçiş rejiminin ömrü I. Dünya Savaşı'na kadar sürebilmiş, buna karşın Paris Antlaşması'nın Karadeniz'i silahsızlandıran maddeleri yirmi yıl geçmeden yürürlükten kalkmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- BOA*, A.}AMD. 66/36/1 (H) 29 Zilhicce 1233 [30/10/1818].
- BOA*, A.}AMD. 77/65/1/1 (H) 29 Zilhicce 1273 [20/08/1857].
- BOA*, A.}DVN.DVE. 15/34/1 (H) 29 Zilhicce 1270 [22/09/1854].
- BOA*, HR.SFR.3/45; 11/1 (M) 08/06/1859.
- BOA*, İ.DUİT.141/6 (H) 03 Şaban 1272 [09/04/1856].
- BOA*, İ.HR.77/3785 (H) 14 Şaban 1267 [14/06/1851].
- BOA*, İ.HR.88/4329/1 (H) 04 Şevval 1268 [22/07/1852].
- BOA*. HR.SYS.0887/18 (M) 06/02/1852.
- FO*, 404/09, Correspondence respecting Christian Privileges [in Turkey] 1851-1856, Momerandum of Repairs and Improvements to Batteries at the entrance of the Black Sea and the Bosphorus and Dardanelles, July 15, 1851.

II. Resmi Yayınlar

- Conversation Between Tsar Nicholas I and Sir George Hamilton Seymour, The British Minister to Russia, 22 January - 21 February 1853.*
- Russian (Nesseldrode) Memorandum to British Government Recommending Joint Policy Toward the Ottoman Empire, 3 December 1844.*
- Charles and Barbara Jelavich, *Russia in the East 1876-1880*, Leiden E. J. Brill: Netherlands, 1959.
- Great Britain Parliamentary Papers*, 1854. Vol. 71/5.
- Great Britain Parliamentary Papers*, 1854. Vol. 71/6.
- Great Britain Parliamentary Papers*, 1854. Vol. 72.
- New York Times*, "Turkish Fleet Destroyed", 27 Decemb. 1853.

III. Araştırma Eserler

- Ahmet Lütü Efendî, *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, C. IX, haz. Münir Aktepe, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Ed. Fakültesi Matbaası, 1984.
- Badem, Candan, *The Ottoman Crimean War*, Brill, 2010.
- Baxter R. R. and Triska, Jan F., *The Law of International Waterways*, Massachusetts: Harward University Press: 1964.
- Demiray, Sami, "Kırım Savaşı ve Sonrası Osmanlı-Rusya İlişkileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 71 (2021), 617-634.
- Duran, Alev, Köse, İsmail, "Lajos Kossuth ve Macar Mülteciler", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 6 (Bahar 2017), 291-314.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1953.
- Figes, Orlando, *Kırım Son Haçlı Seferi*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Goryanof, Sergey, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, çev. Macar İskender ve Ali Reşad, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- Harold Temperley, "The Alleged Violations of the Straits Convention by Stratford de Redcliffe between June and September, 1853", *The English Historical Review*, 49, 196 (October 1934), 658-660.
- Hassall, Arthur, *The History of British Foreign Policy*, Edinburg: William Blackwood and Sons, 1912.
- Hatip, Salih Murad, Çanakkale Boğazı (Bahr-i Sefid Boğazı) Savunma Sistemleri 1770-1918, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE: Ankara, 2013.
- Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletleri'nin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.
- James T. Shotwell, *A Short History of the Question of Constantinople and Straits*, New York: American Association for International Conciliation, 1922.
- Karasu, Cezmi, "Kırım Savaşı Sırasında Sonuçsuz Bir Barış Girişimi Olarak Viyana Kongresi (15 Mart-4 Haziran 1855)", *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ed. Muzaffer Tepekaya, 1,1, (1997), 116-130.

- Karasu, Cezmi, *Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-1856)*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998.
- Keleş, Erdoğan, “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1853-1856)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 23, 23, (2008), 149-194.
- Keleş, Erdoğan, “Rusların Kırım Savaşı Öncesinde İstanbul ve Boğazları İşgal Planları ve Alınan Güvenlik Önlemleri”, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sahil Güvenlik*, (ed. İsmail H. Demircioğlu vd.), Pegem Akademi, Ankara, 2020, 207-280.
- Köse, İsmail, “I. Dünya Savaşı’nın ilk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar’ın Rus Çarlığı’na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)”, *Bilig*, 89 (Bahar 2019), 1-27.
- Köse, İsmail, *Tarihi Akışın Değiştiği Suyolu Türk Boğazları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2022.
- Kucherov, Samuel, “The Problem of Constantinople and the Straits”, *The Russian Review*, 8, 3, (Temmuz 1949), 205-220.
- Kurat, Akdes, Nimet, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Lane Pole, Stanley, *Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları*, çev. Can Yücel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Mosse, W. E., “The Triple Treaty of 15 April 1856”, *The English Historical Review*, 67, 263 (April 1952), 204-207.
- Oreşkova, S. F., “Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları”, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, (der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2003, 17-32
- Özcan, Besim, “Bir Baskının Anatomisi: Sinop Faci’ası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1, 2, (2007), 7-18.
- Puryear, Vernon J., “New Light on the Origins of the Crimean War”, *The Journal of Modern History*, 3, 2, (Haziran 1931), 219-234.
- Seton, M. V., Williams, *Britain and The Arab States*, London: Luzac & Company Ltd., 1948.
- Southgate, George W., *European History 189-1960*, London: J. M. Dent and Sons Ltd., 1964.

- Şener, Bülent, “Türk Boğazları’nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü”, *Tarih Okulu Dergisi*, 7, 17, (Mart 2014), 467-493.
- Şirokorad, A. B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2009.
- Temperley, Harold, “The Treaty of Paris of 1856 and its Execution”, *The Journal of Modern History*, 4, 4 (December 1932), 523-543.
- Tukin, Cemal, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1947.
- Wood, Hugh McKinnon, “The Treaty of Paris and Turkey’s Status in International Law”, *The American Journal of International Law*, 37, 2, (April 1943), 262-274.

EKLER

EK I:

Nesseldrode Memorandumu, 3 Aralık 1844.

viously concert together as to the course which they should pursue in common.

The object for which Russia and England will have to come to an understanding may be expressed in the following manner:

1. To seek to maintain the existence of the Ottoman Empire in its present state, so long as that political combination shall be possible.

2. If we foresee that it must crumble to pieces, to enter into previous concert as to everything relating to the establishment of a new order of things, intended to replace that which now exists, and in conjunction with each other to see that the change which may have occurred in the internal situation of that Empire shall not injuriously affect either the security of their own States and the rights which the Treaties assure to them respectively, or the maintenance of the balance of power in Europe.

For the purpose thus stated, the policy of Russia and of Austria, as we have already said, is closely united by the principle of perfect identity. If England, as the principal Maritime Power, acts in concert with them, it is to be supposed that France will find herself obliged to act in conformity with the course agreed upon between St. Petersburg, London, and Vienna.

Conflict between the Great Powers being thus obviated, it is to be hoped that the peace of Europe will be maintained even in the midst of such serious circumstances. It is to secure this object of common interest, if the case occurs, that, as the Emperor agreed with Her Britannic Majesty's Ministers during his residence in England, the previous understanding which Russia and England shall establish between themselves must be directed.

EK II:

Çar I. Nikola'nın İngiliz Elçisi G. H. Seymour ile Osmanlı Devleti'ni Paylaşma Görüşmeleri. 22 Ocak-21 Şubat 1853.

Then, rejoined the Emperor, I will tell you, that if your Government has been led to believe that Turkey retains any elements of existence, your Government must have received incorrect information. I repeat to you that the Bear is dying, you may give him musk, but even musk will not long keep him alive, and we can never allow such an event to take us by surprise. We must come to some understanding; and this we should do, I am convinced, if I could hold but ten minutes' conversation with your Ministers—with Lord Aberdeen, for instance, who knows me so well, who has full confidence in me, as I have in him. And remember, I do not ask for a Treaty or a Protocol; a general understanding is all I require—that between gentlemen is sufficient; and in this case I am certain that the confidence would be as great on the side of the Queen's Ministers as on mine. So no more for the present; you will come to me to-morrow, and you will remember that as often as you think your conversing with me will promote a good understanding upon any point, you will send word

It can hardly be otherwise but that the Sovereign who insists with such pertinacity upon the impending fall of a neighbouring State, must have settled in his own mind that the hour, if not of its dissolution, at all events for its dissolution, must be at hand.

I will only remark to your Lordship, as a point of evidence which goes far towards establishing a settled purpose, that the expression of Musk being insufficient to keep alive the sinking Turk was used to me ten days ago by one of the Emperor's most confidential Servants.

Then, as now, I reflected that this assumption would hardly be ventured upon unless some, perhaps general, but at all events intimate, understanding, existed between Russia and Austria.

Supposing my suspicion to be well founded, the Emperor's object is to engage Her Majesty's Government, in conjunction with his own Cabinet and that of Vienna, in some scheme for the ultimate partition of Turkey, and for the exclusion of France from the arrangement.

Extended Abstract

Tsarist Russia since Petro I to WWI has conducted a foreign policy centering annexation of Turkish Straits. Congress of Vienna (1815) ending Napoleonic War period in Europe put into practice a balance policy. The slogan of Vienna was “no annexation without ratification” yet while Tsarist Russia put its sign under that rule never gave up its coercion on annexation of Turkish Straits. London Straits Convention (LSC) making Ancient Rule passage regime of Turkish Straits a norm by a multiparty convention signed to prevent Russian aggressive power policies on the Straits. Less than a decade of the LSC, Tsarist Russia started to seek a convenient excuse to conduct its traditional foreign policy initiatives for annexing the Straits. That obsessive policy was one of the main reasons of Crimean War (1852-1856).

Tsarist Russia was ready to conduct any policy that would provide an over hand at Turkish Straits regarding that aim negotiations were done in London but all proposals were rejected by Britain. A strong Russia controlling Turkish Straits and easily arriving Mediterranean was a vital threat to British interests. British policy during that period was to keep Russia far from Eastern Mediterranean. Petersburg looking for a convenient excuse to force Ottoman Empire to accept Russian desires asked to be protector of Orthodox Ottoman citizen naturally when that ridiculous demand rejected declared war to Ottomans and occupied Ottoman lands in northeast Balkans. The invisible target of Petersburg was to control Turkish Straits and put into practice a new regime allowing free, unconditional passage of Russian warships whilst. Thus Black Sea would a Russian lake and the navy would be developed in protected Black Sea, ready to protect Russian interest in Eastern Mediterranean. Noticing all those designs, visible and invisible purposes London together with Paris from the very beginning decided to stop Russia and its ultra realistic demands. That policy primarily aimed to undertake needed measures to keep Turkish Straits safe.

Crimean War started after Russia’s march for occupation of Moldavia and Wallachia and to prevent any probable Russian occupation of the Turkish Straits British and French fleets were sent over Istanbul. According to *erga omnes* nature of the LSC ratifying Ancient Rule, warships could not pass through Turkish Straits without Ottoman Empire’s official declaration of war. In October of 1853, after official declaration of war by the Ottoman Empire, Allied fleet passed through Turkish Straits, entered into Black Sea in January of 1854. When Russian navy and land forces were defeated by Allied forces defeat in Sebastopol, backdoor negotiations went on between belligerents. Russia tracked a diplomacy during the negotiations based on stepped setbacks from its long-lasting straits policy. European powers noticing weakness of

Russia tried disarm Russian navy power in Black Sea. Thus Russia would not be a danger for British, French interests and could not threaten Turkish Straits from the north.

Allied powers during those negotiations for peace insisted on preservation of Ancient Rule and disarmament of Black Sea. Strong joint policy to keep Ancient Rule as a ratified passage regime in the Turkish Straits made the rule an international law norm and disarmament of the Black Sea aimed to prevent Russian penetration into Eastern Mediterranean. Nowadays, until the end of the 1854 because Russia was reluctant for disarmament of the Black Sea and rejected limitation or wipe out of its warships from the Black Sea no compromise could be achieved throughout the backdoor negotiations. The war broke out due the problems in Balkans yet after one year fight it was clear that peace knotted up on the Turkish Straits. Matter of discussions were how Ancient Rule would be conducted, passage regime for warships and new disarmed status of the Black Sea. To find a way-out Prince Gorchakov representing Russia and Emperor Francis Joseph of Austria had a face-to-face meeting at the beginning of the 1855. Russia had been defeated by Allied powers almost all war theatres and its fleet in the Black Sea almost has been wiped out.

Tsarist Russia surprisingly offered to open Turkish Straits to the warships of all nations. That proposal was almost hundred percentage denial of Russian policies regarding the Turkish Straits since Petro-I and was the termination of Ancient Rule meanwhile. In return Russian fleet in the Black Sea would continue to exist and Russian warships also would be able to pass through the Straits without any limitation. The proposal was not accepted by Allied powers, especially because of London's bold support to disarmament of the Black Sea and practice of the Ancient Rule. At last Petersburg agreed of both because of its disability to cope with its enemies. A treaty was signed in Paris, regulated disarmament of the Black Sea (Article 10), Ancient Rule was restored on the Turkish Straits together with a few empowering article and Ottoman territorial integrity was guaranteed by European big powers.

Thus, Ancient Rule regarding passage regime of the Turkish Straits has been ratified in LCS at 1841, restored in 1856 by Paris Agreement thus became a *sui generis* normative rule of the international law. Due that large compromise and regulative nature of the international law despite Russia's attempts to get rid of it, Ancient Rule will be in use until WWI.